

УДК 336.153.2

М. М. Александрова,
аспірантка кафедри макроекономіки
та державного управління,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

КОРЕКЦІЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

АНОТАЦІЯ. Статтю присвячено дослідженню основних причин недостатньої ефективності застосування фіскальних важелів у практиці державного регулювання. Акцентовано увагу на теоретико-методологічних прорахунках, що не дозволяють максимально використати потенціал цих важелів для мінімізації наслідків фінансової кризи та забезпечення подальшого розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фіскальні важелі, ефективність, фінансова криза, державне регулювання, фінансовий потенціал держави

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена исследованию основных причин недостаточной эффективности применения фискальных рычагов в практике государственного регулирования. Акцентируется внимание на теоретико-методологических просчетах, не позволяющих максимально использовать потенциал этих рычагов для минимизации последствий финансового кризиса и обеспечения дальнейшего развития.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: фискальные рычаги, эффективность, финансовый кризис, государственное регулирование, финансовый потенциал государства

SUMMARY. The article is devoted research is devoted to the research of the main problems of insufficient application of budget and tax levers in the practice of government control. Theoretical and methodological estimation which unable maximum use of budget and tax levers for minimizing fallout of financial crisis and providing their future development is analyzed in the article.

KEYWORDS: fiscal measures, efficiency, financial crisis, government regulation, financial capacity of state

Фінансова криза, що суттєво ускладнила економічні відносини на всіх рівнях їх функціонування та між усіма їх учасниками як у національних, так і міжнародних масштабах, укотре загострила питання про місце і роль держави у запобіганні виникненню

таких криз, а в ширшому підході — в перспективах економічного розвитку. У цьому контексті, зважаючи, що основними важелями впливу держави на розв'язання тих чи інших соціально-економічних питань є фіскальні та відповідно до потреб урахування існуючих реалій, знову постало питання ефективності фіскальних важелів щодо формування умов максимізації позитивних і мінімізації негативних явищ у соціально-економічному розвитку.

Різні аспекти використання фіскальних важелів для розбудови суспільного життя завжди були предметом досліджень наукової спільноти. На усіх етапах розвитку економічної системи їх потенціал посідав визначальне місце не лише як інструмент регулювання, а одночасно й джерело економічного зростання, зважаючи на взаємозалежність і взаємообумовленість таких напрямів використання даних інструментів. Вагомий внесок у дослідження потенціалу інструментів фіскальної політики зробили вчені В. Андрущенко, О. Василік, В. Вишневський, С. Буковинський, В. Геєць, О. Данілов, Ю. Іванов, І. Луніна, П. Мельник, С. Онишко, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, Л. Тарангул, В. Тропіна, В. Федосов та інші. Незважаючи на ґрунтовний аналіз зарубіжними і вітчизняними науковцями фіскальної проблематики, завжди існував досить широкий перелік проблем, що не мали або одностороннього трактування їх сутності, або залишали значні прогалини у розумінні конкретних кроків щодо їх практичного розв'язання. До сьогодні немає єдиної думки щодо поняття фінансових ресурсів, їх змісту, джерел формування. Це стосується й розуміння інструментарію, що використовується державою в процесі регулювання нею окремих процесів соціально-економічного розвитку суспільства. Зокрема, існує розмаїття думок щодо сутності фінансових важелів, фінансових стимулів, механізму їх використання. У сучасних умовах, з огляду на **окреслені вище проблеми**, постало **ряд нових завдань**, які потребують в окремих випадках поглиблення загальноприйнятих трактувань, а в інших — навіть перегляду усталених підходів. Особливо це торкається бюджетних і податкових важелів, що за покладеними на них функціями відіграють вагоме місце в системі фіскального регулювання процесів протікання та протидії наслідкам фінансової кризи.

Тому **метою даної статті** визначено пошук джерел ефективності фіскальної політики із метою максимізації позитивних і мінімізації негативних явищ у соціально-економічному розвитку

країни. Хоча в переліку провісників кризових явищ безпосередньо виділяється лише значний бюджетний дефіцит [2, с. 556—559], без сумніву, й інші бюджетно-податкові індикатори розвитку національної економіки посідають значно вагомніше місце серед інших показників, здатних спровокувати чи посилити потужність кризових явищ. Про це можна зробити висновок, уже виходячи із ролі держави, що відводиться їй у виникненні та подоланні криз. Зокрема, на відсутність активної позиції держави як чинника, що разом з іншими зумовив нагромадження серйозних системних суперечностей у фінансовій сфері, звертається увага в дослідженнях, присвячених визначенню її місця в розвитку національних економік [6, с. 14—15]. Досить також поглянути й на узагальнені підходи світової економічної думки і практики щодо виходу із кризи. Незважаючи на їх полярність, їх конкретні заходи містяться саме в площині фіскальних інструментів. Перша концепція кейнсіанська Дж. Стігліца, друга альтернативна О. Бланкарта, що підтримується МВФ. Згідно з першою, вважається зростання бюджетного дефіциту, емісії грошей, масштабне фінансування державних програм, що в перспективі повинно стримати рецесію та поживити ділову активність. Сьогодні цими рецептами користуються зокрема уряди Китаю та Індії, нарощуючи інвестиції в соціально-економічні проекти. Адекватним проявам кризи визнається реформування за кейнсіанською концепцією лише в стабільних економіках, зокрема таких, як Китай, Індія. Друга концепція, викладена в документі «Fiscal Policy for the Crisis» (2008), обґрунтовує необхідність обмеження бюджетних інвестицій, скорочення боргової залежності країн, «заморожування» багатьох соціальних програм, диверсифікації фіскальної політики тощо.

Фінансові кризи, які переживала Україна за роки незалежності, розпочиналися з кризи державних фінансів. Унаслідок зменшення надходжень до державних фондів країна не в змозі була вчасно здійснювати платежі за взятими на себе зобов'язаннями і перед внутрішніми, і перед зовнішніми кредиторами. Це призводило до стрімкого поглиблення негативних процесів у бізнес-середовищі, зростання інфляції та поширювало кризу на корпоративні фінанси і доходи громадян. Завершення фінансової кризи в країні відбувалося лише після адекватних змін у сфері державних фінансів і відновлення платоспроможності державного сектора. Таким чином, постає завдання першочергового теоретично-

го з'ясування сутності й меж використання як бюджетних, так і податкових важелів у загальній системі державного регулювання процесів, що охоплюють розв'язання як економічних, так і соціальних проблем, оскільки фінансова криза торкнулася і економічної, і соціальної сфер суспільного життя. Подібна постановка питання зумовлена тим, що не всі вчені поділяють можливість застосування фіскальних інструментів до всіх сфер суспільного життя. Особливо це торкається податкових важелів, в яких часто переважає економічний аспект. Наприклад, побуває думка, що «забезпечення соціальної підтримки... взагалі не має відношення до податків, а належить до функції державного бюджету» [3, с. 164].

Незважаючи на взаємопов'язаність фіскальних інструментів, з'являється все глибше усвідомлення того, що вони характеризуються відносною самостійністю і специфікою щодо сфер їх використання. Тому намагаючись проводити послідовну фіскальну політику важливо її зміцнювати обґрунтуванням відмінностей і практичною реалізацією взаємозв'язку бюджетно-податкових важелів щодо економічних і позаекономічних сфер суспільного життя, що також становить важливе джерело їх ефективної реалізації.

При всій важливості перерахованих джерел підвищення ефективності фіскальної політики держави вони не здатні дати очікуваного ефекту через відсутність адекватного теоретичного обґрунтування вихідних понять та термінів, а також, зважаючи на їх багаточисельність, відповідної систематизації. Такий висновок пояснюється тим, що сьогодні в науковій літературі поширена існуюча неоднозначність підходів до переліку фіскальних інструментів, що використовуються у вітчизняній практиці (табл. 1).

Можна дискувати із окремими положеннями, наведеними в табл. 1, однак, багато із них ілюструють саме неадекватне трактування деяких понять і, наприклад, В. Базилевич вважає, що фінансові важелі — це конкретні форми здійснення процесів розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу, а саме: податки, збори, обов'язкові платежі, проценти за кредит, дотації, субсидії, субвенції, штрафи тощо [1, с. 20]. Зведення змісту сутності фінансових важелів тільки до перерозподілу валового внутрішнього продукту є спрощеним, необхідно обов'язково враховувати мету такого розподілу.

Таблиця 1

ВІДМІННОСТІ У ПІДХОДАХ ДО ПЕРЕЛІКУ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИХ ВАЖЕЛІВ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ

Перелік важелів що входять у групу бюджетно-податкових важелів	Авторська позиція та літературне джерело
Податкова і видаткова політика фінансування бюджетного дефіциту тощо	<i>Золотько І. А.</i> Податкова система / Золотько І. А. — Режим доступу: http://readbookz.com/book/115/3023.html
Структура видаткової частини бюджету та податки, вплив яких реалізується через ставки оподаткування і механізм селективного визначення об'єктів пільгового оподаткування	<i>Турчанинова Т. В.</i> Роль государства в экономическом и социальном развитии общества / Т. В. Турчанинова, В. Е. Храпов // Вестник МГТУ. — 2007. — Т. 10. — № 3. — С. 490—495
Структура доходів і видатків бюджету	<i>Львовчикін С. В.</i> Макрофінансова стабілізація в Україні у контексті економічного зростання: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. док. ек. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг, кредит» / С. В. Львовчикін. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/articles .
Бюджетний кредит, субсидії і субвенції, пільги по податках і зборах, спеціальні податкові режими, зміни строків сплати податку	<i>Горст М.</i> Налоговые и бюджетные инструменты промышленной политики (законодательный аспект): аналитическая записка / Горст М.; Институт комплексных и стратегических исследований. — Режим доступа: www.icss.ac.ru

Джерело: [10 с. 46].

Із наведеної таблиці виявляється, що засобом реалізації політики є механізм, який, у свою чергу, діє за допомогою інструментів і важелів.

Узагальнюючи результати теоретичних напрацювань у сфері дослідження ефективності фіскальної політики, доцільно класифікувати бюджетно-податкові важелі (табл. 2).

Як свідчить наведена таблиця, фінансова практика має великий арсенал бюджетно-податкових важелів, більшість яких використовується в Україні. І разом з тим їх регуляторний вплив залишається недостатньо реалізованим, у тому числі й для усунення негативних наслідків фінансової кризи. Тобто завдання полягає не у розширенні переліку фіскальних інструментів, а саме у

підвищенні їх результативності. Про це може свідчити, зокрема, факт невикористання важелів інвестиційного спрямування, що закладають основи економічного розвитку й зростання.

Таблиця 2

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІ ВАЖЕЛІ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Важелі	Види	Підвиди	Застосування в Україні (+), відсутність (-)
Бюджетні важелі	Бюджетні видатки	Бюджетний кредит	+/-
		Бюджетні інвестиції	+
		Субсидії, субвенції, дотації	+
		Структура видатків (питома вага видатків на економічний розвиток, соціальні програми)	+
	Бюджетний дефіцит	Розмір дефіциту	+
		Спосіб фінансування дефіциту	+
Податкові важелі	Податкові ставки	Податкове навантаження	+
	Податкові пільги	Інвестиційний податковий кредит	-
		Інвестиційна податкова знижка	-
		Зниження ставки оподаткування	+
		Зменшення величини об'єкта оподаткування	+
		Податкові канікули	-
		Звільнення від оподаткування окремих операцій	+
		Звільнення від оподаткування окремих платників податків	+
	Альтернативні режими оподаткування	Спрощена система оподаткування	+
		Спеціальні (вільні) економічні зони	+
	Зміна строків сплати податків	Відстрочення платежу	+
		Розстрочення платежу	+
	Податкові санкції	Штрафи	+
		Пеня	+
Відміна пільгового режиму оподаткування		+	

Джерело: [10, с. 47].

У зв'язку з цим особливого значення набуває співставлення потенційних можливостей фіскальної політики із проблемами, які потребують першочергового вирішення. Незважаючи на очевидність такого висновку, на жаль, втілити зазначені думки не можна, оскільки у вітчизняній практиці не проводиться регулярний моніторинг результативності застосовуваних бюджетно-податкових важелів. Як засвідчує сучасна ситуація, подібний моніторинг повинний здійснюватися не лише із урахуванням внутрішніх, а також зовнішніх факторів з метою мінімізації ризиків, що виникають через інтеграційні та глобалізаційні процеси у світовій системі господарювання.

Таким чином, переорієнтації потребує власне методологія застосування фіскальних інструментів у практиці розв'язання соціально-економічних проблем. Зважаючи, що бюджетно-податкові важелі — це конкретні методи і способи реалізації цілей бюджетно-податкової політики (фіскальної політики), для забезпечення їх ефективності першочергового значення набуває обґрунтування цілей та мети фіскальної політики, реалізацію яких покликані забезпечувати бюджетно-податкові важелі. Крім того, така методологія повинна ґрунтуватися на чіткому концептуальному розумінні регулятивного значення фіскальної політики, методу конкретної спрямованої дії, що однак не допускає нехтування її вагомим значенням як джерела формування фінансового потенціалу. У підсумку врахування запропонованих положень слугуватиме розв'язанню надскладного завдання мінімізації негативних наслідків кризових явищ і максимізації позитивів для відновлення економічного зростання.

Література

1. *Базилевич В. Д., Баластрик Л. О.* Державні фінанси : [навчальний посібник] — К. : Атіка, 2002. — 368 с.
2. *Барановський О. І.* Фінансові кризи : передумови, наслідки і шляхи запобігання : монографія — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 754 с.
3. *Єрмошенко М. М., Єрохін С. А., Плужников І. О.* Засади формування бюджетної політики держави : монографія / за наук. ред. М. М. Єрмошенка. — К. : НАУ, 2003. — С. 164.
4. *Онишко С. В.* Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : монографія — Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. — 434 с.

5. *Кунцевич В. О.* Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 7. — С. 123—130.

6. *Мельник П. В., Онишко С. В.* Фінансова сфера: сутність, тенденції та пріоритети розвитку в Україні // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). — 2009. — № 1. — С. 9—17.

7. *Моисеев С. Р.* Реформа глобальной финансовой архитектуры // Финансы и кредит. — 2001. — № 8. — С. 17—24.

8. *Опарін В. М., Шумська С. С.* Фінансовий потенціал України : методологічні засади визначення, кількісні параметри та напрями його нарощування / за заг. ред. А. І. Даниленка // Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. — Том 1. — К.: Фенікс, 2008. — С. 77—98.

9. *Рубан Н. І., Чуницька І. І.* Джерела ефективності бюджетно-податкових важелів в умовах кризи фінансових відносин / Науковий вісник Національного університету ДПС України — 2010. — № 1. — с. 42—48.

10. *Чуницька І. І.* Фінансовий потенціал держави: сутність та особливості // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. — 2007. — № 1. — С. 104—108.

Статтю подано до редакції 14.04.11 р.

УДК 336.71

О. Ю. Чубукова, д-р екон. наук, проф.,
В. Я. Рубан, д-р техн. наук, проф.,
Н. В. Геселева, канд. техн. наук, доц.,
Київський національний університет технологій та дизайну

ФІНАНСОВА КРИЗА: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ, ЗАХОДИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ

АНОТАЦІЯ. Представлено аналіз сутності конфлікту між фінансово-банківською системою України і населенням, причини загострення цього конфлікту та його наслідки. Запропоновано шляхи подолання конфлікту фінансових інтересів, зокрема через створення моделюючого скорингового комплексу нового покоління для мінімізації кредитних ризиків кредитора та позичальника.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фінансово-банківська система, моделюючий скоринговий комплекс, ризик, кредитор, позичальник.